

A FÉLSZÁZADOS RUSZIN NACIONALIZMUS

Az 1910. évi népszámlálás szerint a Máramarosban 44.65 Beregben 42.6, Ungban 38.1, Ugocsában 37.5, Sárosban 22, Zemplénben 11.4, Szepesben 7.1% arányt kitevő ruszin népről régóta helyesen hitték, hogy csak egyháztörténete van s nemzetiségi életének egyetlen gyújtópontja a cirillbetűs ószláv szertartás. Minden más kultúrjavaról megállapítható, hogy magyar kölcsönzés, sőt már a szórványosan beszélingöző népcsoportoknak néppé alakulása is a csaknem évezredes magyar vér- és kenyérközösség érdeme volt. Így támadt az a sajátságos szláv-magyar kettősség, amely René Martel szavaival élve ma is „a helyi elkülönülés mélyen gyökerező tudatát” ékeli a Kárpátokon innen és túl lakó oroszok közé.

A százados érintkezés alatt szláv és magyar vonások kölcsönösen hatottak egymásra. Egyrészt a szláv környezet és istentisztelet színmagyarok megrutenedésével járt, s ezért találkozunk ma is bőven Hegyeseekkel, Hámosiakkal, Szentpálokkal, Szilvaiakkal, Tomcsányiakkal, akik magyarul már egy szót sem értenek, — de még a máramrosi ruténpör vádlottainak névsorában is minduntalan ilyen nevekre bukkanunk: Házi, Kemény, Vakaró. Valóban, az a nép, amelynek magyargyűlölő tagjai is magyar vezetéknevűek, nem állhat messze a magyarságtól!

Másfelől a hosszú együttélés ruszinok megmagyarosodását is eredményezte. Főleg a liberális korszak magyar iskolái érték el e tekintetben nagy sikert, bár nem akkorát, mint a cseh és oláh propagandától befolyásolt nyugati közvélemény hiszi. A magyar iskola azért sem hódíthatott jelentősebben, mert a ruszin nép nagy tömegei írástudatlanok maradván, ősi anyanyelvüket érintetlenül megőrizhették — sokkal jobban, mint később a cseh megszállás húsz esztendejének bábeli nyelvzavarában. Aki tanult, az kétségtelenül rálépett a magyarosodás útjára, de az ilyen ember műveltsége nem valaminő ősi orosz kultúra romjaira épült, hanem a csupasz talajra. Jól állapítja meg Fenczik István, a jelenlegi ruszin miniszter, hogy a köznépből kiemelkedő ruszin „nem azért lett magyar, mert nógatták: légy magyar, hanem azért, mert haladni kezdett a magyar kultúrával és önkéntelenül elfeledte, mi volt.”¹

E tényezők alakították ki a századforduló ruszin társadalmát, amelyből kutatásunk kiindul. Már a hazai nemzetiségek analógiájára

¹ Görögkat. Szemle, 1918. VII. 21.

öntudatos ruszin értelmiséget hiába keresnénk. Jórészt magyaros alkatú egyéneket látunk, akik vagy más országrészekbe költöztek \$ elszakadtak a kárpátalji néptől; vagy mint helyi népvezetők paposkodnak, tanítószkodnak, de magyaros érzésük tiltakozik az ellen, hogy oláh pópákkal, dászkálokkal azonosítsák őket. Van néhány tollforgató ember, aki ószláv könyveket olvas és lelkesedik az ősi hagyományokért: ezek ébresztik majd föl az idők teljében a ruszin nacionalizmust. Végül ott van a köznép közönyös milliós tömege, amelyet még a frontok összeomlása után is elsősorban megélhetési gondok foglalkoztatnak.

A világháborút megelőző két évtized azonban fontos változásokat hoz: az értelmiséget megéri a kultúrnationalizmus áramlata; a köznép közt pedig terjedni kezd az orosz nacionalizmussal sűrített pravoszláv schisma.

A kultúrnationalizmust, szabatosabban a cirillbetűs szláv hagyományokhoz való ragaszkodást az a törekvés szította föl, amely épp ellenkezőleg mindent ki akart küszöbölni a rutén közéletről, ami az orosz birodalom intézményeire emlékeztet, Farkas Lajos szavait használva: aminek „szentpétervári büze“ van. Tekintettel arra, hogy az orosz irredenta ezidőben már fenyegető valóság volt, a keleti szerzetes országalakóknak Kievtől és Moszkvától való teljes elszigetelése fontos államérdeknek látszott. Bánfiy a kezdeményezés érdeme, aki egy 1896-ban becsempészett könyvszállítmány révén megtudta, hogy a szegény rutén templomok könyveik egy részét anyagi okból schizmatikus orosz nyomdákban kénytelenek beszerezni. Ez adott idővel ösztönzést bizonyos reformtervek fölvetésére: hogy a templomi könyveket hazai nyomdában állítsák elő; hogy a cirill betűt latin írás váltsa föl; hogy a magyarországi görög katolikusok ünnepeiket ne a cári egyházzal egy időben, vagyis ne Julián-naptár szerint ünnepeljék; hogy végül a határmenti felekezeti iskolák erősebb állami felügyelet alá kerüljenek.

Azt a törekvést, hogy az ószláv istentiszteleti nyelv csak a szláv anyanyelvűekre korlátozódjék, ami a magyar görög katolikusok 60 és nem több százalékát¹ kiszakító hajdudorogi püspökség felállításával valósult meg, éppen csak érintjük, mert a magyarság belső ügye volt.

A főnti tervek közül csak igen kevés valósult meg. A magyar állam egész főnállása alatt nem sikerült a schizmatikus könyveket kicserélni; a cirill betű is megmaradt a hivatalos szerkönyvekben az 1916-os kompromisszum értelmében. A naptár-reformot még a munkácsi papság 1899-es kongresszusa elfogadta, mégis csak 1916 június 24-én léptették életbe. Nagyobb súrlódásokra csak az 1907-es iskola-törvény s a latin betűnek az iskolai könyvekbe való bevezetése adott alkalmat. Szenvédélyes cikkek hangoztatták, hogy: „nem volna józan dolog a magyar nyelv tanítása ellen protestálni, de következetesen félni, lenézni, gyűlölni népünk nyelvét, mint mi tesszük, igazán nem kisebb hiba.“² A ruszin nacionalizmus most érkezett oda, ahová a korosabb magyar száz évvel előbb: s önálló hazai „rusznyák“ iro-

¹ Ezt Seton-Watsonnal szemben kell hangsúlyozni!

² Görögkat. Szemle, 1914. II. z.

dalmi nyelv megteremtését, egy kárpátalji közművelődési egyesületnek, mondjuk akadémiának fölállítását szorgalmazta. A mármarosi papság 1912-es emlékirata kívánta az anyanyelv és rítus erősebb tanítását; kívánta, hogy „népünk szokásai, nyelve, egész erkölcsi világa megismerés tárgyává lehessen“. Az új kultúr náci onalizmusra serkentő hatással volt a pánorosz-ellenes galíciai ukrán irodalom: ez a körülmény, valamint a klérus hagyományos hazaűsága okozta, hogy a borsos-paprikás sajtópolémiaik soha nem sértették meg az állami hűséget s nem tüntettek a cári birodalom mellett. „Mi lehetünk jó rutének — írta a tüzes Dolinay Péter —, de a magyar hazának nem kevésbé hű és hasznos polgárai. Faji és nemzeti kultúra nem zárja ki egymást.“¹ De az új nacionalizmus nem is hatott még széles körben, néhány reverendás vagy kabátos embert hevített, A munkácsi egyházmegye néhány kanonokja irányította pl. a betűharcot, emelt óvást a bécsi nunciushoz s hangoztatta büszkén Csemoch hercegprímás előtt, hogy „liturgikus ószláv nyelvünk az Apostoli Szentszék által oltárnyelvé emeltetett, cirill betűinket pedig ezer év óta használjuk.“⁸

Míg az értelmiséget foglalkoztató betű- és nyelvi harcok a magyar állameszmét nem sértették, a köznépet inficiáló orosz schisma irredentatüneteket is mutat. Ismeretes, hogy az orosz társadalomnak konzervatív része a Ruténföldre nemcsak általános pánszláv érdekből, hanem ősi jogon is igényt tartott, mert regényes történelmi tudása szerint „a ruszinok époly oroszok, mint a pszkoviak, kieviek s Szent Vladimir korában még Oroszország elszakíthatatlan részét alkották“.⁵ Az orosz agitáció a kárpátalji nincstelen és babonás emberekhez főleg a zsebükön és hitükön keresztül tudott hozzáférni s ez alapon kezdett működni a századfordulón az a titokzatos térítőakció, amely kimondott céljával a görög katolikus ruténségnek görögkeletivé tételét hangoztatta, távolabbra nézve azonban a cártól való egyházi függést politikai annexióvá készült érlelni. A schisma spóráit részben Amerikából visszatérő emigránsok hurcolták be a Felvidékre, főleg Tóth Elek aposztata eperjesi papnak 1899-ben, New-Yorkban kibocsátott röpiratával; részben a három Gerovszkij-fivér csemovici agitációközpontja hintette szét Oroszországba utazó búcsúsok között, szoros együttműködésben Bobrinszkij Vladimírnak, egy befolyásos orosz mágnásnak galíciai egyesületével. A szóval, írásban felbujtott ruszinok katolikusellenes filippikákon túlmenően nekitámadtak a magyar iskolának, jegyzőnek, uniált papnak; várták babonás hittelt a minden oroszok cáriját, aki majd kiosztja közöttük a kincstári és Schönbom-földeket; elvetették a rutén elnevezést s magukat igazhitű oroszoknak nevezték.

Az a két pör azonban — az 1904. évi izai és 1913. évi már maroszigeti — amely e mozgalmat leleplezte, világosan bizonyítja, hogy a schisma a nép túlnyomó részét nem érintette s csak egyes beregi, mármarosai völgyekben, Lucskán, Huszton, Izán, Talaborfalván stb. öltött fenyegető méreteket. A perbefogott 94 vádlott közül a bíróság

¹ Ugyanott: 1913. évf., 51. szám.

² Munkácsi egyházm., 1915. III. 30-i emlékirata. (Kézirat.)

³ Menyikov cikke a Novoje Vrexnja, 1914. III. 4. számában.

csak a harmadát marasztalta el — csekély szám ez, ha egy félmillió nép méreteihez mérjük. Vegyük ehhez, hogy a schisma csaknem a világháború küszöbéig megfelelő ellensúly nélkül agitálhatott, mert a liberális magyar hatóságok sokáig közönyösen nézték: „mint imádják Istenüket a hazafiasságban kipróbált oroszok“, — sőt a szigeti pör alatt az egész radikális közvélemény, élén Jászi Oszkárral, a vádlottak védelmére kelt.

A schisma-pörök történeti tanulsága az volt, hogy a kifelé szító, nagyorosz politikai nacionalizmus gyökértelenségét kimutatta, mint ahogy évtizedekkel előbb a Szent Bazil Társulat által terjesztett nagyorosz kultúmacipnalizmus is megbukott Kárpátalján. Ezt az igazságot pecsételte meg a világháború, melyet magyar és ruszin szoros fegyverbarátságban harcolt végig: a hegyeken túli tömeges dezertálás, kémkedés nálunk ismeretlen fogalom volt. Folytatódott azonban a ruszin értelmiség öntudatosulása s kivált a papság összefogását kovácsolták acélossá azok a támadások, melyek a galíciai árulások óta mindenütt ruszofilizmust gyanító katonai hatóságok, más tájról és felekezetből Kárpátaljára szakadt közigazgatási tisztviselők, vagy a szövetkezeti eszmétől üzletüket féltő zsidó korcsmárosok részéről érték. „Szorosabban csatlakozni a köznéphez!“ — adta ki a jelszót 1918 őszén Dolinay Péter. Akkor már a világi értelmiség köréből is mind többen érdeklődtek azon nép iránt, amelyben családfájuk egykor gyökerezett. Kutkafalvy Miklós reformtervezetében főteendőül a köznép és „kabátosok“ közti bizalom kifejlesztését jelölte meg. Sürgette ez okból, hogy a közigazgatási és bírói hivatalokba elsősorban kárpátalji származású görögkatolikus egyéneket ültessenek. Baj az is — mondotta —, hogy a világi intelligencia támadások alkalmával nem áll zárt sorokban a megvádolt klérus mellé, mert vannak, „csakis — ők — a magyarok“, akik felvidéki atyafiságukat cserbenhagyják. Mire a világháború véget ért, az „újkor géniusza mintegy varázsütésre életre galvanizálta a rutén világi intelligenciát“.¹

Ruszin nacionalizmusnak és magyar államhűségnek szerencsés szintézisét hozta meg az 1918. év fordulója, mikor megszületett a politikai ruszin nemzet az integer Magyarország ölén. Tekintettel e nép egyes szláv-magyar jellegére, méltán tarthatjuk e fordulatot tetőpontnak a ruszinok történetében. Az új alkotmány a Károlyi-kormány ösztönzésére jött létre, igazi megalkotói azonban az Illések, Jaczkovitsok, Kutkafalvyak, Prodánok, Szabók, Bonkálók és más hivatott vezetői Kárpátaljának. Előjátéku szolgált az ungvári néptanács 1918 október 9-i gyűlése, amelyen a mostani ruszin kormány tagja? Volosin tiltakozott „azon külföldről irányított törekvések ellen, amelyek a ruszin népet el akarják szakítani ősi hazájától“. Követte ezt a december 10-i budapesti kongresszus, amely szintén a területi integritás és önkormányzat kettős jegyében zajlott le. Ilyen előzmények után lépett életbe az 1918 december 21-i X, számú törvény, amely megteremtette az autonóm Ruszinszókótnyelvre, vallásra, iskolára, bírói és

¹ Lásd Budai László nagybereznai ügyvéd levelét. Görögkat. Szemle, 1918 XII. 15.

beligazgatási ügyekre kiterjedő önkormányzattal; s annak szerveit, a ruszin minisztériumot, kormányzóságot és országgyűlést. Midőn a következő esztendő elején megejtették a választásokat az általános titkos választójog alapján, a ruszin nép az önrendelkezésnek sem azelőtt, sem azóta nem tapasztalt mértékét élvezte.

Mint kisebbségi tényező jelenik meg a frontok összeomlása körül az ukrán nacionalizmus, vagyis a galíciai és déloroszországi fajrokokkal való egyesülés vágya. Azokban a határmenti községekben, ahol a világháború előtt schismatikus forrongás volt tapasztalható, most kibontották az ukrán irredenta zászlaját és frontot ástak Ungvár ellen. Kőrösmező, a mármarosi pör fővádoltjának, Kabalyuknak hazája volt legtovább az ukrán eszme fellegvára. Az ukrán töredékcsoportok a huszti néptanácsba tömörültek, amely január 21-én kimondta a csatlakozást a nagyukrán államhoz. A mozgalom méreteire vonatkozólag eligazít Benes megjegyzése a 6. számú csehszlovák emlékiratban: „A magyarországi ruszinok közt van egy mozgalom, amely a galíciai csatlakozást óhajtja, de a nép többsége közönyös ez iránt/. Tudjuk, hogy az ukrán eszme húsz év óta, cseh kormánytámogatással sem tudott többségi törekvéssé válni, aminek egyik természetes okára mutat rá Volosin miniszter grammatikája: „A hazai kis-oroszok alig egyötödükben beszélnek a galíciai nyelvjárást, amelynek jellemző betűje az „i“.

Az ukrán irányt még meg lehet magyarázni a ruszin nacionalizmus fejlődéséből, de lehetetlen szerves összefüggésbe hozni ez utóbbival azokat az egyéni akciókat, amelyek a cseh-ruszin egyességet tető alá hozták. Kárpátalja annektálása Dvorsky és Krofta megjegyzése szerint annyira „váratlan osztlék“ volt, hogy magukat a cseheket is meglepte. A csehbarát ruszin vezérek egészen kapuzárásig magyar vagy ukrán meggyőződésűek voltak s mi sem tanulságosabb e tekintetben, mint a cseh paktum hazájában, Amerikában élő ruszinok nacionalizmusának grafikonját megrajzolni. Az újvilági ruszinok még a múlt évszázadban schismatikus pánorosz izgatás alá jutottak, majd első püspökük, a galíciai Ortuiszkij, ukranizálásba fogott, de a nagy többség nem vetette magát bele a politikába s ragaszkodott az óházához. A cseh csatlakozás első népszerűsítőinek egyike, Hatalák, emlékirataiban bevallja, hogy az amerikai ruszinok 99%-a már csak otthonhagyott kedvesei miatt sem akart elszakadni Magyarországtól. A Narodna Rada, mely a csehekkel lepaktált, eredetileg erősen csehellenes alakulat volt, úgyhogy a konkurrens Narodna Obrana elnöke egy Beneshez írt pittsburghi levelében „magyarón-papi bandának“ nevezte.¹ A Ráda nevében 1918 október 21-én Wilsonhoz eljuttatott emlékirat még szót sem ejtett csehszlovák csatlakozásról, hanem vagy a teljes függetlenség, vagy a galíciai csatlakozás, vagy egy más állam keretein belül megadott önkormányzat hármass lehetőségére mutatott rá. Hatalák hozzáteszi, hogy a Ráda többsége szíve mélyén Magyarországhoz húzott s a „más állam“ alatt ezt az országot értette.

¹ A levél teljes szövegét I. A ruténföld elszakításának előzményei című könyvem függelékében.

Az ÁLLAMFORDULAT ismét fordulópontot jelentett a ruszin nacionalizmus történetében. A cseh uszályba kapaszkodó ruszinok nemzeti önérzete az első napokban szélső paroxizmusig fokozódott, s némi naiv imperializmust is mutatott. A csatlakozást kimondó május 8-i ungvári gyűlésen ruszin vezényszót, tisztikart, sőt egyetemet követeltek a szónokok, s hangoztatták, hogy: „mi oroszok akarunk maradni a cseh államban is“. A kicsi üllőből is lehet kalapács: ezt bizonyítja az a beszéd, amely a ruszin nemzethez való tartozást nemcsak néprajzi, hanem történelmi és más szempontok bevonásával is kívánta meghatározni. Ki gondolta volna, hogy az államfenntartó magyar faj e területen valaha is defenzívába szorul vissza? Pedig erre is sor került a Drugethek által róm. kat. magyar jellegűnek alapított ungvári főgimnázium esetében, ahol viszályok támadtak róm. kat. vallású tanulók ruszin nyelvtanulása körül, s fegyelmet indítottak Vargha Géza és két tanártársa ellen, akik „nem akartak segédkezet nyújtani szintiszta magyarok elruszinosításához.“¹

Ámde a cseh imperializmus csakhamar őslakó ruszint és magyart arra készítetett, hogy egymás helyett a betolakodott idegenek ellen köszörüljék fegyverüket. Nagy-Ruszinszko eszméje, amely minden görögkatolikus szlávot, sőt magyart is tekintélyes számban magába zárt volna, nagy ütést szenvedett a belső határok ideiglenes megvonásával, mert Ruszinszko határa egyelőre az Ung folyó lett, s az attól nyugatra lakó ruszinok erős szlovákosítás övébe kerültek. „Szlovákiában nincsenek ruszinok — hirdette Szlávik zempléni zsupán. — Ezt csak a magyarok találták ki azon célból, hogy a keleti szlovákokat elszakíthassák a középső szlovákoktól s könnyebben elmagyarosíthassák őket.“ E fölfogás alapjára helyezkedve: „jöttek az új tanfelügyelők, akik nemcsak a ruszinul való tanítást, hanem a ruszin nyelv tanítását is megtiltották Sárosban, Zemplénben. Egy szóval: nem engedték meg azt, amit a sovíniszta magyarok is megengedtek“.² Persze a régi eszményi állapotot, mikor az összes kárpátalji rutének a boldog, szabad Nagy-Magyarország határai között egyesülhettek, senki sem állíthatta többé vissza. A cseh uralom az Ungtól jobbra lakó 250.000 görögkatolikus közül alig százezret ismert el ruszinnak, s már 1921-ben három járásban 20% alá szorította a ruténség létszámát.

Mentül magasabbra csapott a ruszin nacionalisták vágya a nemzeti egység után, annál megosztóbb politikát kezdeményezett Prága a Ruténföldön. Első megfigyelésünk: az őslakó népnek emigráns oroszokkal és csehekkel való feltöltése. A csehok száma már a megszállás harmadik évében meghaladta a 20.000-t, holott a prevrát előtt alig egy-két cseh lakott Kárpátalján; a többségében magyar Ungvári annyira ellepték, hogy csakhamar 6000 csehről beszélt a statisztika, \ Most már nem arról volt szó, hogy a keletiszlovén ruszinok hova tartozzanak, hanem arról, hogy az autonómnak minősített rutén terület lakossága ruszin maradjon-e vagy sem. Az ősi jelleget nemcsak a cseh invázió rontotta két évtized óta, hanem egy másik

¹ Ung, 1919. II. 16.

² Kondratovics: Ruszta skoly na Szlovenszkom. Ungvár, 1925.

beköltözés is: a galíciái vagy oroszbirodalmi emigránsok tömeges beözönlése. A vérmérsékletek, világnézetek tarka ellentéte beteges politizáló szenvedélyben oldódott föl; ez pedig növelte ugyan a nemzeti problémák iránt érdeklődők számát, de erejüket szétforgácsolta, elfecsérelte. Az emigráns oroszok hatása alatt az őslakosság ukránbarát és ukránellenes pártra hullott szét, amely egymással körömszakadtáig való harcba kezdett. A két tábor arányát mutatja, hogy 1930 és 1936 között az ukránellenes Duchnovics-Társaság olvasóköreinek száma 230-ról 334-re, az ukránofil Proszvita olvasóköreié 77-ről 233-ra növekedett. Az emigráns oroszok nemcsak belső meghasonlást okozott a ruszin társadalomban, hanem kifelé tendáló mérges erőket is oltott beléje, ami cseh és magyar szempontból egyaránt irredenta-veszéllyel kapcsolatos. Így az ukrán-érzelműek jelentékeny része marxista, s a szovjethez való csatlakozáson fáradozik. Nagyoroszok, csehek és szerbek szították föl a mármarosai pörrel kissé visszaszorított pravoszláviát, úgyhogy ma Podkarpatszka Ruszban ismét 140.000 schismaticus él.

Az emigráció egyik legkárosabb következménye a nyelvi megoszlás. A magyar-ruszinok mindig sokféle tájszólást beszéltek, de a századeleji kultúracionális forrongásból kialakulhatott volna olyan irodalmi nyelv, amely honi földben gyökerezik s nem importcikk. Ezt a fejlődést állította meg az államfordulat után két fejlett irodalmi nyelvnek, az ukránnak és nagyoroszoknak Kárpátaljára való importálása. A sokféle orosz beszédhez szegődött konkurensnek a cseh nyelv, amely a prágai kormány 1926 február 3-1 rendelete alapján, a békeszerződés ír. pontjának nyílt megsértésével mindmáig Ruszinszko hivatalos nyelve volt. A cseh nyelvet nemcsak a csehektől hemzsegő hivatalok terjesztették, hanem a nagyszámú cseh iskola is. Tíz évvel az államfordulat után, mint a Kurtyák-émlékirat panasolja, a népiskolák 21.9%-a volt cseh tannyelvű, holott 18 cseh iskolának nem is akadt cseh nemzetiségű növendéke. Ha hisszük, hogy minden nemzeti élet legfontosabb eszköze az egységes irodalmi nyelv, akkor a ruszin nacionalizmus híjával van a legszükségesebb, legnélkülözhetetlenebb építőeszköznek.

A tétongó úr a de iure és de facto állapot között éles ellenzékiséget vitt bele a rutén közéletbe, sokkal élesebbet, mint aminő a hajdani magyar érában a kultúrnacionális küzdelmek nyomán támadt. Az ellenzékiség voltaképpen erős antagonizmust jelent őslakók és jövevények közt: s benne csupán az a ruszin nem vesz részt, akit anyagi helyzete a cseh kormány zsoldjába szegődtetett. Az ellenzéki támadásoknak leg jogosabb célpontja mindig a központosító, csehesítő, megosztó prágai politika volt, amely sohasem engedte, hogy a Ruténföld a saint-germaini szerződés 10—12. pontjaiban biztosított önkormányzatát megkapja. A központosítás mindjárt 1919-ben megindult a cseh Brejchának adminisztrátorrá való kinevezésével. Utódai akár alkormányzónak, akár országos főnöknek nevezték őket, mind csehek voltak, s mind teljhatalmú irányítók: mellettük a ruszin születésű kormányzók — Klofac szavait idézve — „papírosméltóságok“ és „tartalom nélküli jelképek“ maradtak. Az 1937. évi 172. számú

törvény is csak látszatönkormányzatot teremtett, mert Ruszinszónak a cseh uralom egész húsz éves tartama alatt nem volt szabadon választott országgyűlése, s annak felelős kormányzója.

Hrabar Konstantin, a volt kormányzó tizenhét év távlatából visszatekintve állapította meg, hogy a ruszin nacionalizmust a csehekkel folytatott két évtizedes harcok teljesen megérlelték: „Ami törekvésünk az önkormányzat fele teljesen érthető, s a mi nemzeti és polgári öntudatunk érettségéről tanúskodik, hisz az elmúlt tizenhét év folyamán a kérdések egész sora, köztük a sarkalatos iskolakérdés nem nyert végleges döntést, ami persze állandó panaszokra vezetett, nagyon is áldástalanul mind államunkra, mind földünkre, mind népünkre nézve.”¹ Ez még hűvös, lojális nyilatkozat, a racionális fejlődésnek mintegy legalacsonyabb pontját mutatja. A másik végpont az amerikai ruszinoknak 1928 október 28-tól december 31-ig tartó kongresszusa, s ennek folytatásaként Juhász Mihálynak, az amerikai görögkatolikus egyesületi únió elnökének „Wilson's Principles in Czechoslovak Practice” c. könyve, amely már fölveti a Csehszlovákiával kötött egyezség revíziójának gondolatát. „Csehszlovákia megsértette a békeszerződést... A nemzeti és nemzetközi jog szerint nincs többé szerződés, amely Ruszinszót Csehszlovákiához fűzné. Ennélfogva Ruszinszónak szabadságában áll magát Csehszlovákiától függetlennek nyilvánítania.”

íme, végigjártuk a ruszin nacionalizmus félszázados fejlődésének útját, amelynek végpontja — ki tudja? — nincs is nagyon messze a hajdani kiindulóponttól. Mielőtt e nép vezetői tovább haladnának, jusson eszükbe egyik miniszter társuknak húsz év előtti nyilatkozata: „A rutén nemzet saját jól felfogott érdekében sem tér el ezer esztendő hagyományaitól!”

DARÁS GÁBOR

¹ Lásd Podkarp. Ruszj, 1919—1936. című gyűjteményes ungvári mű előszavában.